

De Russische mythe van de 'Grote Overwinning' en Oekraïne Auteur: Illia Levchenko, kunst historicus,

Ik ben opgegroeid in een onafhankelijk Oekraïne. En toch moesten mijn klasgenoten en ik altijd, op 9 mei, naar een parade ter ere van de Dag van de Overwinning van het Sovjetvolk in de Grote Vaderlandse Oorlog (1941-1945). Deze parades gingen onvermijdelijk vergezeld van een concert met dezelfde liedjes. Die 'overwinningsliederen' werden ooit geschreven tijdens de Sovjettijd, maar ze werden nog steeds gezongen, zelfs na de val van de USSR, in de hele "post-Sovjet invloedssfeer".

Deze liedjes maken deel uit van de mythe van de 'grote overwinning', die bestaat uit een paar belangrijke beweringen:

1. Voor alle Sovjetmensen werd de oorlog 'de Grote Vaderlandse Oorlog' genoemd en Sovjetmensen betekent hier de gehele bevolking van de USSR vanaf 1941.
2. Alleen de USSR heeft de wereld gered van het bloeddorstige fascisme.
3. Het Sovjetvolk had uitsluitend recht op 'overwinning' en daarom waren hun uitspraken en acties onfeilbaar.

Schilderijen, literatuur en geschiedenis romantiseerden ook de oorlog en schilderden de USSR en haar bevolking af als winnaars. Deze inspanningen versterkten het totalitaire regime van de USSR, dat bijna heel Centraal- en Oost-Europa omvatte.

'Denazificatie' van Oekraïne is een van de prioriteiten van de 'speciale operatie' van Poetin, die in feite een grootschalige oorlog van Rusland tegen Oekraïne is. Ook dit idee is echter niet gebaseerd op redelijke argumenten die zouden getuigen van de escalatie van extreemrechtse radicale bewegingen in Oekraïne, maar uitsluitend op de vervorming van de herdenkingscultuur rond de Tweede Wereldoorlog – de uitbreiding van de 'grote overwinning' mythe.

In feite hebben 'door de mens gemaakte' mythische ideeën lange tijd de idee van de grootsheid van de Sovjet-Unie en de 'Sovjet-mens' ondersteund, zowel in Rusland als in het Westen. Toen ik in het buitenland was en zei dat ik een Oekraïens staatsburger was, konden mensen "vriendelijk" overschakelen naar het Russisch; ze twijfelden er niet aan dat ik deze taal moest kennen en me extatisch moest voelen bij het horen van "spasibo". Verbaasd probeerde ik beleefde woorden te vinden om uit te leggen dat mensen in Oekraïne Oekraïens spreken, en dat de koppeling met de Russische taal eigenlijk traumatisch voor mij was. Mijn gesprekspartners verbaasden me verder met hun kennis van geografie: "Ah, dat is Rusland! We houden van Rusland en respecteren het!"

Op de meest absurde en ironische manier begon het Rusland van Poetin de mythe van de overwinning uit te buiten om elk nationaal beleid van onafhankelijke landen, gevormd na de val van de USSR, in diskrediet te brengen. De enige (zelfverklaarde) 'opvolger' (op de typische koloniale manier) van alles wat Sovjet was, was Rusland. De Russische president Poetin gebruikte de overwinningsmythe in zijn voordeel en zei: "Wij [Rusland] zouden zelfs zonder Oekraïne hebben gewonnen." En deze lijn werd steeds duidelijker: terwijl steeds meer Oekraïners bereid waren om na te denken over hun verleden ("Nooit meer"), voelt 'Sovjetschap' als het onmiddellijke heden voor de meerderheid van de Russen ("Waarom het niet nog een keer doen?"). Uit opiniepeilingen blijkt dat steeds meer Russen Stalin vertrouwen en de activiteiten van Poetin steunen - hij geniet goedkeuring tot wel 83%.

Hoe slaagde Rusland erin de voormalige Sovjetrepublieken te beïnvloeden? In alle landen die politieke maar geen psychologische vrijheid kregen, bleef de USSR bestaan in straatnamen, propagandistische Sovjetmonumenten en graven van onbekende soldaten, zelfs op plaatsen waar geen soldaten daadwerkelijk stierven. De 'onbekende soldaten' hadden geen recht op naam of nationaliteit. Ze vertegenwoordigden het grenzeloze lichaam van het vaderland, waarvoor ze met hun leven betaalden.

Rusland zag elke poging van andere landen om monumenten of graven van onbekende soldaten naar begraafplaatsen te verplaatsen onmiddellijk als een klap in het gezicht, russofobie en een ontkenning

van de heldhaftigheid van het Russische volk - op de een of andere manier niet meer van de Sovjet-Unie. Russische functionarissen beschuldigden regeringen van landen waar een dergelijke verplaatsing of op zijn minst artistieke herinterpretatie van monumenten werd gesuggereerd, van nationalisme en fascisme. Letland, Litouwen, Estland, Polen, Oekraïne en anderen ondergingen allemaal dezelfde reactie. De kloof tussen bestaande Russische gebieden en de door Rusland bezette gebieden wordt op een zeer archaïsche manier uitgelegd: ze praten over het beschermen van de rechten van 'Russisch sprekenden'. Dit blijkt uit het onlangs in de Russische Doema ingediende wetsontwerp, waarin wordt voorgesteld om te erkennen dat iedereen die Russisch spreekt, behoort tot een van de volken die 'van oudsher op het grondgebied van Rusland woonden', evenals mensen 'van wie directe voorouders zijn geboren of woonden op het grondgebied van de Russische Federatie' als Russische landgenoten te beschouwen.

Elke burger van de USSR stond volledig machteloos tegenover het gezag van het collectief en de staat. Het kwam niet eens bij zo'n burger op om te vertrekken, gezien de totale macht van dat collectief. Buiten deze ruimte voelen mensen zich verantwoordelijk voor hun acties en gebruiken ze kritisch denken om hun keuzes en omstandigheden te verwerken. Daar echter waar het collectieve regime actief is, wordt de verantwoordelijkheid ofwel niet eens genoemd, of wordt die gemakshalve op één persoon afgeschoven. De mogelijke eliminatie van deze persoon is dus een vorm van zelfbehoud en zelfreproductie voor het totalitaire regime, dat ook na de dood van Stalin en na destalinisatie bleef bestaan.

De afgelopen weken klonk de hulpeloosheid van de Sovjet-mens heel bekend in de berichten van moderne Russische bloggers met miljoenen volgers. Ze schudden het kinderachtig van zich af. "We zijn kleine mensen; we kunnen niets doen;" "Kunst en cultuur staan buiten de politiek." Beide uitspraken kunnen worden geïnterpreteerd als "we willen niet nadenken over ethische keuzes", of 'we zijn niet gewend aan verantwoordelijkheid en willen die liever helemaal vermijden'.

Russische burgers hebben echter alle tijd gehad om over dingen na te denken. De Russische agressie tegen Oekraïne begon geen maand geleden, maar al in 2013, als reactie op de gebeurtenissen van Euromaidan, waar Oekraïners zeiden dat ze Europese integratie wilden. Zelfs toen werd herhaaldelijk vermeld dat Oekraïne probeerde volledig te breken met zijn Sovjetverleden. Tijdens de Revolutie van de Waardigheid 2013-2014 ontmantelden lokale kunstenaars enkele monumentale kunstwerken. Ze vernietigden met name de sculpturale portretten van bolsjewistische leiders, verspreid over alle Oekraïense steden en dorpen, die symbolisch zijn geworden voor de pogingen om Oekraïners te vernietigen door [hongersnoden](#), de [Terdoodgebrachte Renaissance](#) en de [grote terreur](#). In 2015 nam het Oekraïense parlement een wet aan die het communistische regime en zijn symbolen als totalitair beschouwde en ze gelijkstelde met de nazi's.

Het Sovjetverleden zelf was echter nog niet klaar met Oekraïne. Het Rusland van Poetin is nu begonnen aan een favoriet verhaal over de opkomst van het nazisme, heeft het masker van het messiaanse volk opgezet en is met tanks en 'grads' op pad gegaan om 'vrede af te dwingen'. Zelfs voor de grootschalige invasie van Oekraïne in 2022 gebruikten de Russen een regel uit een van de [overwinningsliederen](#), die alleen de vernedering van de vijand zou moeten benadrukken: 'Op 22 juni, stipt om 4 uur, werd Kiev gebombardeerd en aangekondigd dat de oorlog was begonnen'. In het officiële Sovjetverhaal viel de 'fascistische vijand' op 22 juni 1941 verraderlijk, zonder officiële oorlogsverklaring en schijnbaar zonder reden, de Sovjet-Unie aan.

Op 24 februari 2022 bombardeerde Rusland verraderlijk, zonder enige aankondiging of redelijke gronden, niet alleen Kiev, maar ook ongeveer veertig andere Oekraïense steden, waarvan de inwoners wakker werden van het geluid van explosies. Vandaag de dag is het duidelijk dat de aanval jarenlang minutieus moet zijn voorbereid. Misschien is dit wel een ongecontroleerde reactie van het totalitaire regime zelf op zijn eigen desintegratieproces.

Een ander punt ligt al even voor de hand: formele juridische omstandigheden manifesteren vaak alleen intenties, maar weerspiegelen niet de werkelijkheid. De mythe van de bloedeloze en vreedzame desintegratie van de Sovjet-Unie werd verbrijzeld door de acties van de Russische Federatie. De afgelopen dertig jaar heeft dit land zichzelf niet alleen afgeschilderd als de enige opvolger van de USSR, maar ook geprobeerd deze te herstellen. De weigering van Oekraïners om hen als broers, een zusterrepubliek of 'één volk' te beschouwen, ondermijnt de status en het fundament ervan. Het onvermogen om de eigenheid van volken te onderscheiden binnen één taalgroep is een typisch koloniaal erfgoed van het eenwordingsbeleid, dat altijd gebaseerd is geweest op bloedvergieten.

In maart werden in [de bezette](#) Krim billboards gezien met het portret van Stalin en citaten als "Onze zaak is rechtvaardig, we zullen de vijand verslaan. De overwinning zal van ons zijn", bedoeld om de moderne agressie van een natie die ooit zegevierde, te rechtvaardigen. Dergelijke slogans kunnen niet meer gezien worden als een gehistoriseerd verleden. Zoals in elke mythe functioneren ze buiten iedere echte tijdelijkheid: in het huidige Oekraïne vecht Rusland tegen de collectieve westerse vijand - "voor Rusland" en op de een of andere manier "voor de president". Tijdens een recent door de staat georganiseerd concert, na de toespraak van Poetin, zong zanger [Oleg Gazmanov](#) een lied met de volgende strofe: "Oekraïne en de Krim, Wit-Rusland en Moldavië, dat is mijn land! Sachalin en Kamtsjatka, het Oeralgebergte, dat is mijn land! Krasnodar Krai, Siberië en de Wolga-regio, Kazachstan en de Kaukasus, en ook de Baltische staten ...' Dit is eigenlijk de stem van het rijk, gesanctioneerd door de president van Rusland. En dit is de feitelijke erkenning dat alle genoemde landen ideologisch in dezelfde positie verkeren als Oekraïne vandaag de dag. Litouwers of Polen kunnen morgen om precies 4 uur wakker worden uit het bombardement, zoals heel Oekraïne in 2022 en Georgië in 2008.

Het rijk verbiedt nog steeds dat mensen een naam, een huis of een privégeschiedenis hebben. In plaats daarvan blijven graven van niet nader genoemde soldaten – naamloos, omdat Rusland de dode lichamen van zijn eigen soldaten niet ophaalt in Oekraïne. In plaats van een huis hebben we steden en regio's die verwoest zijn door Russische bommen, miljoenen vluchtelingen en gedwongen deportaties. In plaats van privégeschiedenis hebben we alleen de verenigde, officiële, hoogdravende en compromisloze geschiedenis van 'mijn land'.

Interessant is dat het rijk geen geschiedenis heeft. Alles wat het geschiedenis noemt, gebeurt feitelijk in het heden. In juli 2021 schreef Poetin een artikel over [de geschiedenis van Oekraïne](#). Rusland brengt die "geschiedenis" nu in de praktijk, met gebruikmaking van al zijn beschikbare wapens, waarbij het in meer dan een maand meer dan 1100 raketten heeft afgevuurd, voornamelijk op civiele gebouwen. Oekraïners vechten voor de kans om voor zichzelf te spreken, om geschiedenis te schrijven en, belangrijker nog, om zich deze geschiedenis eigen te maken, waarbij ze het Russische rijk en de Sovjet-Unie achter zich laten. Tot op zekere hoogte vechten we om de naamloze soldaat zijn naam, nationaliteit, thuis en geschiedenis terug te geven.